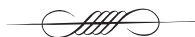

Erdély, Máramaros és a Partium központi helyei és városai az Anjou-korban

A középkori városok korabeli megjelölésére alkalmazott latin kifejezésekről általánosságban elmondható: nem használták következetesen őket. Ezért a hazai és a külföldi történészek az idők folyamán többféle aspektus alapján próbálták meg a középkori város fogalmát megadni, ám ez a törekvés – a város komplex jellege miatt – a mai napig, lényegében, eredménytelen maradt. *„Nem alakult ki közmegegyezés a városfogalom meghatározásában, az viszont egyértelmű, hogy sem a pusztán jogi, sem a gazdasági megközelítés nem fogadható el.”*¹

A hazai városfejlődés vizsgálatát ráadásul több tényező is nehezíti. A korabeli viszonyok ugyanis Magyarországon nem teheték lehetővé egy nyugat-európai szintű városfejlődés kialakulását. Nem beszélve arról, hogy a falvak és a városok tipikus foglalkozási ágainak, azaz a mezőgazdaságnak és a kézműiparnak a szétválása az esetek nagy többségében nem kizárólagos módon ment végbe. Kubinyi András ezért egy új, a magyar viszonyokra is alkalmazható módszert dolgozott ki, mely nem direkt módon magukkal a városokkal, hanem az egyes települések centralitásával foglalkozott. Ezzel a módszerrel szűrte ki a több száz központi hely közül a tényleges városfunkciót ellátókat, me-

lyeket a gazdasági életben betöltött szerepük alapján tehát városnak nevezhetünk.²

Kubinyi a vizsgálatba minden olyan helységet bevont, amely a rendelkezésre álló forrásokban legalább egy alkalommal városként (*civitas*) vagy mezővárosként (*oppidum*) előfordult. Emellett a sokadalmat, azaz évi vásárt vagy hetipiacot tartó helyekről sem feledkezett meg, hiszen ezek az árucsere helyszíneiként, illetve regionális központként funkcionáltak. Kubinyi komplex vizsgálati módszeréhez hasonlóan Rüszt-Fogarasi Enikő is kidolgozott egy rendszert, ami a vásártartó szabadalom megléte, az ispotályok és a koldulórendek jelenléte alapján vizsgálta az erdélyi településeket.³

Rüszt-Fogarasi Enikő vizsgálati módszeréhez hasonlóan magam is Erdély, illetve az ahhoz szorosan kapcsolódó máramarosi és partiumi régió központi helyeit szeretném rekonstruálni. A vizsgálat során magam nem alkalmazok semmiféle pontozásos rendszert, hanem az Anjou-kori oklevéltár eddig megjelent köteteiben közölt oklevelek segítségével próbálom megállapítani, mely települések lehettek városok, illetve városfunkciót is betöltő központi helyek. Ez a vizsgálat nem terjed ki az erdélyi szászok által lakott vidékekre, és teljesnek sem nevezhető. Nem is szánom annak,

¹ KUBINYI 2005. 15. Ez az úgynevezett terminológiai vizsgálat, a maga korlátai ellenére, nemcsak a város fogalmi meghatározása, hanem az egyes várostípusok elkülönítése szempontjából is hasznosnak bizonyult.

² A Kubinyi András által kidolgozott komplex módszeren kívül a szakemberek korábban egyéb eljárásokat is alkalmaztak az egyes települések városiassági szintjének meghatározására. Ezekre jelen tanulmányomban nem kívánok kitérni.

³ RÜSZ-FOGARASI 2001.

viszont úgy érzem, hogy az eredményeim jól használható kiegészítésül szolgálhatnak bármely hasonló témájú munkával kapcsolatosan.

Az okleveleket vizsgálva a központi helyek városfunkciókat is ellátó központi helyekké, illetve városokká fejlődésében három nagyon fontos kritérium látszik kirajzolódni. Az egyik a minél kedvezőbb földrajzi elhelyezkedés, a másik a természeti adottság, a harmadik a privilégiumok minél szélesebb körű birtoklása.

Kereskedelemi utak

A középkorban az utaknak jogi szempontból három fajtája létezett.⁴ Az első az egyszerű közút (*via*), ami a földesúr joghatósága alá tartozott, aki akár korlátozhatta is az azon való áthaladást. A másik a közút (*via communis*), ami általában több földesúr joghatósága alá tartozott. A harmadik pedig a nagyobb, mindenki számára szabad közút (*via libera*), ami a király joghatósága alatt állt, és az azon utazók a király és a törvények fokozott védelmét élvezték. A korabeli források is ez alapján nevezik meg az utakat.

Mivel a magyar városfejlődésben a kereskedelem a kézműiparnál jelentősebb szerepet játszott, ezért a kereskedelmi utakhoz, vásárvonalakhoz való illeszkedés nagyon fontos városfejlesztő tényezőnek számít. Az általam vizsgált területeken az Anjou-kori oklevelek összesen hét fontosabb kereskedelmi útról tesznek említést, illetve sejtetik azok létezését. Ezek a kereskedelmi útvonalak a Tisza, a Szamos, a Körösök, a Maros és a Temes folyók vidékén keresztül vezettek. A legfontosabb kereskedelmi árucikk a Máramarosban és Erdélyben kitermelt só volt.

Az oklevéltárak a Tisza vidéke mentén elhelyezkedő jelentős kereskedelemi útvonal létezését mindössze Visk, Huszt, Técső és Hosszúmező 1329-ben elnyert privilégiumával sejtetik.⁵ Az oklevelek helyett Győrffy György tesz említést történeti földrajzi munkájában a

térség két fontos kereskedelmi útjáról. Megemlíti a szárazföldön vezető „...*nagy utat, amely Husztól kezdve a Tisza és a Visó mentén, nyilván a Radnai-hágón át a Szeret völgyébe és az ottani fő helyre, Baia (magyarul Bánya) városba vezetett.*”⁶ A „nagy út” mellett pedig említést tesz arról is, hogy a Tisza vize is fontos kereskedelmi útvonalnak számított: „*1300 és 1329 között a főleg sóval foglalkozó hospesek száma Visk, Huszt, Técső és Hosszúmező városokban oly mértékben nőtt, hogy a Kelet-Európában járt 1308. évi francia földleíró Máramaros területéről szólva sószállító vizeiről ír.*”⁷

A Szamos vidéke mentén elhelyezkedő kereskedelmi út – három oklevél tanúsága szerint – az Erdélyben kitermelt só szállításának egyik fontos útvonala volt, Szatmárnémeti pedig „*az Erdélybe vezető utak csomópontja...*”⁸ Az egyik oklevélben I. Károly király a désvári Szent Mária egyházának tett adományt, amely értelmében sójukat, bárhonnan is jussanak hozzá, szabadon, vámfizetés nélkül eladhatják Szatmárban és máshol is.⁹ A másik oklevél a nagymihályi vám¹⁰ tételes felsorolásánál az erdélyi só vámértékét tartalmazza. A további oklevél pedig azt bizonyítja, hogy a désvári hospeseket szabad haladásukban a Szilágyságban és a vidék legjelentősebb városaiban, Szatmárban és Németiben gyakran akadályozták.¹¹

A Körösök vidékéről Budára vezető kereskedelmi út legjelentősebb városa Várad volt, mely város a nemzetközi kereskedelemnek is fontos állomása lehetett. Ezt a tényt a veleniceiek utcájának (*vicus de Veneciis*) említése bizonyítja.¹² Ennek a kereskedelmi útnak a következő szakaszáról a Bihar faluban szedett vám,¹³ valamint a Bihar megyei telegdi vám¹⁴ eladományozásáról szóló két oklevél tesz ta-

⁶ Győrffy IV. 121.

⁷ Győrffy IV. 120.

⁸ Blazovich 2002. 52.

⁹ A. Oklt. II. 1004. sz. regeszta, A. Oklt. IV. 201. sz. regeszta

¹⁰ A. Oklt. III. 339. sz. regeszta

¹¹ A. Oklt. XV. 345. sz. regeszta

¹² A. Oklt. XXVI. 175. sz. regeszta

¹³ A. Oklt. XXVII. 1. sz. regeszta

⁴ Petrovics István: Út. In KMTL 702.

⁵ A. Oklt. XIII. 202. sz. regeszta

núbizonyyságot. Utóbbi megemlíti az Erdélybe sóért menő szekereket is.

A Szamos és a Körösök közelsége miatt biztos, hogy mindkét folyó menti kereskedelembe bekapcsolódott Kolozsvár és Kolozsmonostor is. Ezek a települések, számos oklevél tanúsága szerint, ezen időszakban indultak rohamos fejlődésnek. Egy oklevél tanúsága szerint jelentős kereskedelmi út vezetett át mindkét településen, Kolozsmonostor vámját ugyanis ekkoriban erősítették meg Kolozsvár vámjá ellenében.¹⁵ Györffy György szerint utóbbi több fontos kereskedelmi út csomópontja is volt. „Maga Kolozsvár ott épült, ahol a Szamos-völgyi utak egy völgybe kényszerültek.”¹⁶ Kolozsvártól északra nagy út vezetett Désre. Ezt az utat Sós- (*Sahtus*)¹⁷ útnak is nevezték. Fontos sóút vezetett nyugatra is, ami a Meszesi kapun át haladt Szalacs felé. Ezt az utat királyútnak (*via regis*)¹⁸ nevezték. Kolozsvártól keletre helyezkedett el a „kolozsi Mocs felől jövő Szászuť”¹⁹ (*Zaazwt*),²⁰ ami Besztercére vezetett, ahonnan a Beszterce völgyén keresztül haladt tovább a Borgói-szoros felé.

A Maros menti sókereskedelemről ez időszakban a zágrábi káptalan részére tett II. András korabeli adomány megerősítése tanúskodik, amely értelmében a Maroson működő sótisztaknak 50 márka értékű sót kell a káptalan számára kiszolgáltatniuk.²¹ Ezt a só-t a Maros vidékéről a Bodrog megyében fekvő Bátmonostoron keresztül szállították Zágrábba. Bátmonostor volt a Budáról, Szegedről, továbbá a Szerémségből és Baranyából ide vezető kereskedelmi utaknak a csomópontja.²² A Maros mentén haladó „fő erdélyi szárazföldi útvo-nal, ... Csanádból Gyulafehérvárra vezetett.”²³

Innen az út északra a római út nyomvonalán, Nagyenyeden, Felvincen és Tordán keresztül haladt Kolozsvár irányába.²⁴ A Tisza folyóhoz hasonlóan a Maros vize is fontos kereskedelmi útvonal volt. A Maros vizét „*Felvincről a tordai só szállítására használták már a X. századtól fogva,*”²⁵ aminek „*a vásáros Szombathely volt a fő kirakodóhelye.*”²⁶ Nagyon fontos kereskedelmi út volt még az Erdélyből a Marossal együtt kilépve haladó, a kora Árpád-korban létrejött és hosszú évszázadokig fennmaradt egykori Káliz út,²⁷ amelyen a kálizok, a török eredetű mohamedán kereskedők szállították áruikat Erdély felől az Alpokig a Dél-Alföldön keresztül.

A Temes vidékén vezető fontos kereskedelmi út létezésére és a térség legjelentősebb városára mindössze egyetlen egy oklevél tesz utalást. Ebben az oklevélben a temesvári vámszedő famulusa azért tiltakozik, mert a temesvári polgárok kötelezettségük ellenére nem tartották karban az ottani hidakat.²⁸ Sajnos az oklevelekből a környék kereskedelmi útjait illetően nem tudunk meg többet, viszont Györffy említést tesz egy fontos kereskedelmi útról, ami a Temes völgyét a Marossal kötötte össze.²⁹ Ez az út a Kapun át, Várhely mellett elhaladva, Hátszezen keresztül vezetett, majd a Sztrigy nyugati partja mentén haladva Piskinél érte el a Maros menti főút Déva és Szászváros közti szakaszát.

Egy oklevél tanúsága szerint kereskedelmi út köthette össze valahol Váradnál a Temes, a Maros, a Körösök, a Szamos, és a Tisza folyók vidékét. Ennek az útnak csak az a része ismert, ami Szatmáron, Székelyhidán és Szalárdon keresztül vezetett.³⁰ Ez lehetett a Szalacs felől jövő sóút északi része, ami a Fehér-Körös és a Maros között haladó gyula-borosjenői utat

¹⁴ A. Oklt. III. 346. sz. regeszta

¹⁵ A. Oklt. XXVI. 384. sz. regeszta

¹⁶ GYÖRFFY III. 329.

¹⁷ GYÖRFFY II. 55., III. 337.

¹⁸ GYÖRFFY III. 337.

¹⁹ GYÖRFFY II. 57., III. 337.

²⁰ GYÖRFFY III. 337.

²¹ A. Oklt. VIII. 506. sz. regeszta

²² A. Oklt. XXXI. 607. sz. regeszta

²³ GYÖRFFY I. 167.

²⁴ GYÖRFFY II. 124.

²⁵ GYÖRFFY II. 124

²⁶ GYÖRFFY I. 167.

²⁷ BLAZOVICH 2002. 52.

²⁸ A. Oklt. XXVI. 49. sz. regeszta

²⁹ GYÖRFFY III. 287.

³⁰ A. Oklt. IX. 458. sz. regeszta

Zarándnál keresztelte,³¹ és végül Pálulésnél érte el a Maros menti főutat. Emellett létezett még egy szintén nagyon fontos kereskedelmi útvonal, ami nemcsak ezeknek a folyóknak a vidékeit kötötte össze egymással, hanem az ország északi és déli határvidékeit is.³² Ez az út a déli határon fekvő Krassótól vezetett Érdsomlyón és Mezősomlyón keresztül Temesvárra, majd Temesvárról indulva Aradon, Tamáshidán és Váradon keresztül Debrecenbe. Innen három irányba lehetett tovább utazni. Egyrészt Nagykálló, Kisváda és Ungvár érintésével a Vereckei hágó felé, másrészt Miskolc és Kassa irányába, harmadrészt Szatmárnémeti felé lehetett eljutni.

Bányavárosok

A bányavárosok a városhálózaton belül külön kategóriát képeztek, hiszen ezek zömével nem hosszas fejlődés eredményeképpen kialakult települések, hanem kimondottan az ásványkincsek kitermelésére alapított városok voltak, melyek valamennyi kiváltságukat már az alapítás pillanatában elnyerték. **Aranyosbányának** 1325-ben Károly Róbert más királyi aranybányák jogait adományozta.³³ **Asszonypataka** (a mai Nagybánya) és – a vele szomszédos egyik bányatelep – **Zazárbánya**³⁴ kiváltságait „más királyi városok módjára” pedig Nagy Lajos erősítette meg 1347-ben.³⁵ Az új privilégium értelmében október 16-a előtti vasárnapon kezdődő és 15 napig tartandó vásárokon a Kassa városának adományozott szabadságokkal élhetnek. Egy 1327-ben keltezett, jelentős részében megcsonkult oklevél a zazárbányai hospesek említése mellett bizonyos hídvámokról³⁶ is ír. **Szék**et

egy 1333-ban keltezett oklevél királyi bánya-településként említi.³⁷

Ahogy a már említett oklevelekből is kitűnik, a középkori Erdély gazdasági életében nagyon fontos szerepet töltött be a sóbányászat. Jól tükrözi ezt a helyzetet az a tény, hogy amikor László erdélyi vajda elismerte Károlyt, azaz a későbbi I. Károly királyt, természetes és törvényes urának, akkor megígérte: viszszaadja „a Radnai ezüstabányát, a beszercei és a szebeni ispánságokat, a székelyek ispánságát, Dés, Kolozsakna és Székfalvakat az e falvakban lenni szokott kamarai hivattal együtt.”³⁸ Egy 1326-ban keletkezett oklevélben pedig I. Károly megerősítette a korábban az erdélyi egyháznak adományozott székaknai, kolozsaknai, désaknai és tordai sótizedeket.³⁹ Egy oklevél tanúsága szerint Vízakna sóbányája saját kezelésű kitermelésének és bérbeadásos műveltetésének a jogával pedig a szebeni prépostság rendelkezett.⁴⁰

Kiváltságok

Jogi privilégiumokat e korszakban hospes közösségek és városok polgárai egyaránt kaphattak. Ezek a privilégiumok szoros kapcsolatban álltak egymással, hiszen a hospesjog „a városi szabadságok rendszerének az alapját képezi”.⁴¹ „A városi jog ugyanis nem más, mint a hospesjog bővített, városias jellegű foglalkozásokra alkalmazott változata.”⁴² A hospes szavunk a közhiedelemmel ellentétben ekkoriban már nem csak a külföldről bevándorolt „közösségeket” jelölte, hanem „társadalmi állapotot kifejező terminus technicus” volt.⁴³ A Magyarországra betelepülő „latinok” és németek mellett ugyanis ekkor már a magyarság „maga is cselekvőleg hozzájárult a városi élet meggyö-

³¹ BLAZOVICH 2002. 52.

³² BLAZOVICH 2002. 52–53.

³³ A. Oklt. IX. 251. sz. regeszta

³⁴ MAKSAI 1940. 99. Zazárbánya az Asszonypataka közelében fekvő „bányász-falu-csoport” egyik tagja volt. Egyes feltételezések szerint Asszonypataka és Zazárbánya egybeolvadásából alakult ki a későbbi Nagybánya.

³⁵ A. Oklt. XXXI. 883. sz. regeszta

³⁶ A. Oklt. XI. 124. sz. regeszta

³⁷ A. Oklt. XVII. 350. sz. regeszta

³⁸ A. Oklt. II. 863. sz. regeszta. Az oklevél magyar fordítását ld. Károly Róbert emlékezete 84–85.

³⁹ A. Oklt. X. 246. sz. regeszta

⁴⁰ A. Oklt. XII. 122., 249. sz. regeszta

⁴¹ PETROVICS 2008. 43.

⁴² PETROVICS 2008. 43.

⁴³ MÁLYUSZ 1944. 40.

kereztetéséhez.⁴⁴ Sajnos ezeket a privilégiumokat az oklevelek általában nem részletezik, és gyakran az sem egyértelmű, hogy az adott település hospes közösségként vagy városi közösségként kapta azokat. Az Anjou-korból Erdély, Máramaros és a későbbi Partium területéről csak **Aranyosbánya**,⁴⁵ **Asszonypataka** és **Zazárbánya**⁴⁶, **Lampertszásza**⁴⁷ és **(Nagy) szőlős**⁴⁸ részletes privilégiuma ismert.

Alvinc I. Károly által kiadott privilégiumát 1342-ben Nagy Lajos is megerősítette.⁴⁹ **Beszerce**⁵⁰ lakóit egy 1330-ban adományozott privilégiumban Erzsébet királyné – Károly király egyetértésével – kivette az ország valamennyi bírájának a joghatósága alól. **Biharpüspöki** hospeseiről⁵¹ egy 1326-ban keltezett oklevél tesz említést. **Désakna** és **Désvár** településeken 1320-ban I. Károly engedélyezte a megtelepedést bármely szabad állapotú embernek – akár szász, akár magyar.⁵² A **désvár**-i hospesek 1261. évi privilégiumát 1310-ben írták át.⁵³ 1323-ban ismét megerősítették a IV. Béla és az V. István által adományozott kiváltságokat.⁵⁴ **Kolozsvár** – V. István és IV. László királyok által adományozott – privilégiumait 1313-ban írták át.⁵⁵ 1316-ban megerősítették, illetve kibővítették V. István király privilégiumát,⁵⁶ 1331-ben pedig átírták a hospesek szabadságáról szóló 1322-ben keletkezett oklevelet.⁵⁷ Kivették továbbá Kolozsvár lakóit az ország valamennyi bírájának joghatósága alól.⁵⁸ 1331-ben az 1316-os

oklevelet erősítették meg.⁵⁹ Ezt az 1331-ben keletkezett oklevelet végül 1336-ban írták át.⁶⁰ **Kolozsmonostor** egy 1342-ben keltezett oklevél szerint régebbi alapítású, mint Kolozsvár, a monostor népei pedig a kolozsvári hospesekkel azonos jogot bírtak.⁶¹ Kolozsmonostor vámját ekkoriban erősítették meg Kolozsvár váma ellenében.⁶² A **lampertszásza**-i hospesek privilégiumát 1320-ban erősítik meg.⁶³ Egy 1330-ban keltezett oklevél a települést városnak (*civitas*) nevezi.⁶⁴ 1342-ben pedig „a szabad királyi városok szabadsága szerint” újították meg a privilégiumát.⁶⁵ **(Nagy)szőlős** III. András által 1294-ben kiadott kiváltságlevelét, amely tartalmazza V. István 1262. évi privilégiumát, 1319-ben erősítették meg.⁶⁶ 1329-ben ismét megerősítik V. István 1262. évi privilégiumát.⁶⁷ Egy 1342-ben keltezett oklevél pedig királynéi városként említi.⁶⁸ **Szatmár** 1271-ben V. István által adományozott privilégiumát⁶⁹ és **Németi** 1230-ban keltezett II. András által adományozott privilégiumát⁷⁰ 1310-ben erősítik meg. Egy 1341-ben keltezett oklevél már **Zothmarnempti** néven említi a két települést.⁷¹ **Temesvár** polgáiról és vámjáról⁷² egy 1342-ben keletkezett oklevél tesz említést. Jogi helyzetük biztosítására 1329-ben I. Károly király **Visk**, **Huszt**, **Hosszúmező** és **Técső** falvak szász és magyar *hospesei* számára – kiváltképpen a terméketlen máramarosi rengeteg betelepítéséért – a „(Nagy)szőlősi polgárok illetve hospesek” szabadságát adományozta.⁷³

⁴⁴ MÁLYUSZ 1944. 39–40.

⁴⁵ A. Oklt. IX. 251. sz. regeszta

⁴⁶ A. Oklt. XXXI. 883. sz. regeszta

⁴⁷ A. Oklt. XXVI. 452. sz. regeszta

⁴⁸ A. Oklt. XIII. 202., 258. sz. regeszta, A. Oklt. V. 408. sz. regeszta

⁴⁹ A. Oklt. XXVI. 494. sz. regeszta

⁵⁰ A. Oklt. XIV. 617. sz. regeszta

⁵¹ A. Oklt. X. 540. sz. regeszta

⁵² A. Oklt. V. 772. sz. regeszta

⁵³ A. Oklt. II. 1003. sz. regeszta

⁵⁴ A. Oklt. VII. 187. sz. regeszta

⁵⁵ A. Oklt. III. 438., 573. sz. regeszta

⁵⁶ A. Oklt. IV. 313. sz. regeszta

⁵⁷ A. Oklt. XV. 266. sz. regeszta

⁵⁸ A. Oklt. XV. 267. sz. regeszta

⁵⁹ A. Oklt. XV. 269. sz. regeszta

⁶⁰ A. Oklt. XX. 159. sz. regeszta

⁶¹ A. Oklt. XXVI. 218. sz. regeszta

⁶² A. Oklt. XXVI. 384. sz. regeszta

⁶³ A. Oklt. V. 774., 869. sz. regeszta

⁶⁴ A. Oklt. XIV. 572. sz. regeszta

⁶⁵ A. Oklt. XXVI. 452. sz. regeszta. Ez az oklevél valószínűleg hamisítvány.

⁶⁶ A. Oklt. V. 408. sz. regeszta

⁶⁷ A. Oklt. XIII. 258. sz. regeszta

⁶⁸ A. Oklt. XXVI. 253. sz. regeszta

⁶⁹ A. Oklt. II. 1006. sz. regeszta

⁷⁰ A. Oklt. II. 1007. sz. regeszta

⁷¹ A. Oklt. XXV. 227. sz. regeszta

⁷² A. Oklt. XXVI. 49. sz. regeszta

⁷³ A. Oklt. XIII. 202. sz. regeszta

Az Anjou-kori oklevelek városként (*civitas*) említik még **Sebest**⁷⁴ és **Mezősomlyót**,⁷⁵ míg **Segesvárt** királyi városnak⁷⁶ nevezik.

A földrajzi elhelyezkedésből, az ásványkincsekben való bőségből és a kiváltságok birtoklásából származó tényezők mellett az urbanitás mértékének vannak további nagyon fontos fokmérői, melyekre az Anjou-kori oklevéltárban is akadnak példák. Városgal jelenlétével a legfejlettebbnek számító nyugat-magyarországi régió mellett például a királyság keleti felében is találkozunk. A soproni várossal⁷⁷ építésével egy időben ugyanis Asszony-pataka városában is védművet építettek.⁷⁸ Találtam továbbá még két olyan oklevelet, melyek nemcsak Erdély és a Partium, hanem a korabeli magyar városfejlődés történetében is egyedülállóak. Az egyik oklevél a falvak és a városok tipikus foglalkozási ágainak, a mezőgazdaság és a kézművesség szétválásáról tesz említést. Imre váradi püspök 1312-ben keltezett levelében ugyanis arról ír, „*hogy (Várad) városának hospesei és lakói a szántóföldek szükségése miatt nem művelnek földet, hanem inkább kézműves tevékenységből élnek.*”⁷⁹ A másik oklevél pedig az egyetlen Anjou-kori oklevél, amely külföldi egyetemre járó magyar diákról tudósít. 1343. június 4-én VI. Kelemen pápa Bologna város egyeteme kérésére, az egyetem kánonjogi tanulójának, Szatmári János fia Péter erdélyi klerikusnak az erdélyi egyház kanonokságát és prebendáját biztosítja.⁸⁰

Következtetések

Magam úgy látom, hogy a városfejlődés szempontjából az Anjou-korban három régió rajzolódik ki markánsan, ami a külke-

reskedelem döntő szerepével és a belső piac viszonylagos fejletlenségével magyarázható. Az okleveleket vizsgálva és azok mennyiségét tekintve a legfejlettebb és legnépesebb városok a Dunántúlon, a nyugati határvidéken és a Felvidék területén jöttek létre. Ezek a városok a legfontosabb kereskedelmi útvonalak mentén, eltérő tájegységek találkozási pontjainál, illetve ásványi kincsek lelőhelyein alakultak ki. Az ország közepén elhelyezkedő Buda különleges jelentősége pedig abból fakadt, hogy a nagy kereskedelmi utak itt futottak össze, és a királyi udvar is itt volt. A városfejlődés szempontjából az általam vizsgált térség volt a második legjelentősebb terület. A vizsgált oklevelek tanúsága szerint itt is a kereskedelmi utak, a vásárvonalak és a bányák elhelyezkedésének függvényében alakultak ki a legjelentősebb települések. A hospesek az általam vizsgált térségben is jellemzően ezeken a helyeken telepedtek meg. Zsidó közösségek⁸¹ jelenléte viszont ez időszakban csak Nyugat-Magyarországon, az Oroszországba vezető nemzetközi kereskedelmi út mentén⁸² elhelyezkedő Pozsony⁸³ és Esztergom⁸⁴ városában volt kimutatható. „*Erdély területéről az 1526 előtti évszázadokban nincs adatunk zsidókról.*”⁸⁵ A városfejlődés szempontjából a legelmaradottabb területnek a későbbi török hódoltság alá eső területek tartoztak. Persze, itt nem szabad figyelmen kívül hagyni a török pusztítás által okozott károkat, de önmagában ez a tény nem indokolhatja az oklevelek ilyen csekély számát. A korszakból mindössze egy városfejlődéssel kapcsolatos oklevél maradt fenn, nevezetesen a (s)zalánkemén(y)i ispotály megalapításáról⁸⁶ szóló privilégium megerősítése.

A vizsgált térségben az Anjou-kori oklevéltár eddig megjelent köteteinek forrás-

⁷⁴ A. Oklt. XXV. 208. sz. regeszta

⁷⁵ A. Oklt. XXXI. 1035. sz. regeszta

⁷⁶ A. Oklt. XXVII. 15. sz. regeszta

⁷⁷ A. Oklt. III. 88. sz. regeszta, A. Oklt. XXIII. 190. sz. regeszta, A. Oklt. XXIV. 37. sz. regeszta

⁷⁸ A. Oklt. XXXI. 883. sz. regeszta

⁷⁹ A. Oklt. III. 422. sz. regeszta

⁸⁰ A. Oklt. XXVII. 381. sz. regeszta

⁸¹ PETROVICS 2009. 77., 80., 82–83.

⁸² KRISTÓ 2003. 181., KUBINYI 1995. 3.

⁸³ A. Oklt. XX. 117. sz. regeszta

⁸⁴ A. Oklt. XXV. 550. sz. regeszta

⁸⁵ KRISTÓ 2003. 188.

⁸⁶ A. Oklt. IX. 74. és 78. sz. regeszta

⁸⁷ PETROVICS 2008. 43.

anyaga alapján a kereskedelem városfejlesztő hatásának köszönhetően Szatmár, Németi, Kolozsvár, Kolozsmonostor, Várad és Temesvár voltak a legjelentősebb városok. Az alapított bányavárosok közül pedig Aranyosbánya, Asszonypataka és Zazárbánya emelkedett ki.

✱

FELHASZNÁLT IRODALOM

Források

- KRISTÓ GYULA (szerk.): *Anjou-kori oklevéltár* II. 1306–1310. Budapest–Szeged, 1992.
- KRISTÓ GYULA (szerk.): *Anjou-kori oklevéltár* III. 1311–1314 Budapest–Szeged, 1994.
- KRISTÓ GYULA (szerk.): *Anjou-kori oklevéltár* IV. 1315–1317. Budapest–Szeged, 1996.
- KRISTÓ GYULA (szerk.): *Anjou-kori oklevéltár* V. 1318–1320. Budapest–Szeged, 1998.
- BLAZOVICH LÁSZLÓ – GÉCZI LAJOS (szerk.): *Anjou-kori oklevéltár* VII. 1323. Budapest–Szeged, 1991.
- BLAZOVICH LÁSZLÓ (szerk.): *Anjou-kori oklevéltár* VIII. 1324. Budapest–Szeged, 1993.
- GÉCZI LAJOS (szerk.): *Anjou-kori oklevéltár* IX. 1325. Budapest–Szeged, 1997.
- ALMÁSI TIBOR (szerk.): *Anjou-kori oklevéltár* XII. 1328. Budapest–Szeged, 2001.
- ALMÁSI TIBOR (szerk.): *Anjou-kori oklevéltár* XIII. 1329. Budapest–Szeged, 2003.
- ALMÁSI TIBOR – KÖFALVI TAMÁS (szerk.): *Anjou-kori oklevéltár* XIV. 1330. Budapest–Szeged, 2004.
- TÓTH ILDIKÓ (szerk.): *Anjou-kori oklevéltár* XV. 1331. Budapest–Szeged, 2004.
- KRISTÓ GYULA (szerk.): *Anjou-kori oklevéltár* XVII. 1333. Budapest–Szeged, 2002.
- PITI FERENC (szerk.): *Anjou-kori oklevéltár* XX. 1336. Budapest–Szeged, 2004.
- SEBŐK FERENC (szerk.): *Anjou-kori oklevéltár* XXV. 1341. Budapest–Szeged, 2004.
- PITI FERENC (szerk.): *Anjou-kori oklevéltár* XXVI. 1342. Budapest–Szeged, 2007.
- PITI FERENC (szerk.): *Anjou-kori oklevéltár* XXVII. 1343. Budapest–Szeged, 2007.
- SEBŐK FERENC (szerk.): *Anjou-kori oklevéltár* XXXI. 1347. Budapest–Szeged, 2007.
- KRISTÓ GYULA – MAKK FERENC (vál., szerk., bev., jegyz.): *Károly Róbert emlékezete. A képanyagot Marosi Ernő válogatta.* Budapest, 1988.
- Feldolgozások**
- BLAZOVICH LÁSZLÓ: *Városok az Alföldön a 14–16. században.* Szeged, 2002.
- GYÖRFFY GYÖRGY: *Az Árpád-kori Magyarország történeti földrajza.* I. kötet. Budapest, 1963, Akadémiai Kiadó.
- GYÖRFFY GYÖRGY: *Az Árpád-kori Magyarország történeti földrajza.* II. kötet. Budapest, 1987, Akadémiai Kiadó.
- GYÖRFFY GYÖRGY: *Az Árpád-kori Magyarország történeti földrajza.* III. kötet. Budapest, 1987, Akadémiai Kiadó.
- GYÖRFFY GYÖRGY: *Az Árpád-kori Magyarország történeti földrajza.* IV. kötet. Budapest, 1998, Akadémiai Kiadó.
- KRISTÓ GYULA (főszerk.): *Korai magyar történeti lexikon.* Budapest, 1994, Akadémiai Kiadó.
- KRISTÓ GYULA: *Nem magyar népek a középkori Magyarországon.* Budapest, 2003.
- KUBINYI ANDRÁS: A magyarországi zsidóság története a középkorban. *Soproni Szemle* 1995. 1. sz. 2–27.
- KUBINYI ANDRÁS: Városhálózat a késő középkori Kárpát medencében. In Csukovits Enikő – Lengyel Tünde (szerk.): *Bártfától Pozsonyig. Városok a 13–17. században.* Budapest, 2005, MTA Történettudományi Intézete.
- MAKSAY FERENC: *A középkori Szatmár megye.* Budapest, 1940.
- MÁLYUSZ ELEMÉR: A magyarság és a városi élet a középkorban. *Századok* 1944. 1–3. sz. 36–62.
- PETROVICS ISTVÁN: *A középkori Temesvár.* Fejezetek a Bega-parti város 1552 előtti történetéből. Szeged, 2008, JATEPress. Capitulum IV.
- PETROVICS, ISTVÁN: Foreign Ethnic Groups in the Towns of Southern Hungary. In Keene, Derek – Nagy, Balázs – Szende, Katalin (eds.): *Segregation-Integration-Assimilation. Religious and Ethnic Groups in the Medieval Towns of Central and Eastern Europe.* Ashgate, 2009. Historical Urban Studies Series. 67–88.
- RÜSZ-FOGARASI ENIKŐ: Központi helyek az erdélyi középkori vármegyékben. In Bárdi Nándor – Fleisz János – Pál Judit (szerk.): *Erdélyi várostörténeti tanulmányok.* Csíkszereda, 2001, Pro-Print Könyvkiadó. 20–42.
- WEISZ BOGLÁRKA: A nemesérc-bányászathoz kötődő privilégiumok az Árpád- és Anjou-korban. *Történelmi Szemle* 2008. 2. sz. 141–161.

PÁLINKÓ, TAMÁS

*Central places of Transylvania, Máramaros and Partium under the Angevins***Abstract**

Although Hungarian and foreign historians have intended to define it on the grounds of several aspects, there has been no agreement on determining the concept of medieval town so far. The investigation of the development of Hungarian towns is rather complicated: a Western European type of urban development was made impossible by contemporary conditions. Therefore András Kubinyi worked out a new method called centrality test, with the help of which he attempted to filter out the settlements *de facto* functioning as towns, out of a range of settlements mentioned as towns or market towns and market and fair-term sites occurring in sources available. Similarly, Enikő Rűsz-Fogarasi also devised a system that examined Transylvanian settlements on the basis of possessing market rights, hospitals and the presence of mendicant orders. I intend to analyse the central locations of Transylvania and those of the closely linked regions Máramaros and Partium, with the help of the so far published volumes of *Anjou-kori oklevéltár*, from the point of view which of those settlements could have been towns or central locations also functioning as towns.

Examining the charters, three significant criterions have been outlined in the development of central locations forming into towns or locations also functioning as towns.

One criterion is the fortunate geographical location, proximity to trade routes or lines. Closely related to this is the possession of market rights. The charters mention five major trade routes in the examined territory, in the region of rivers Szamos (Someş), Körös (Criş), Maros (Mureş) and Temes (Timiş).

Another criterion is the natural abundance in mineral resources which raised the possibility of opening mines and founding mining towns. These towns form a distinct category in the network of towns since most of these settlements were not results of an extensive development but rather towns specifically founded for the extraction of minerals, possessing privileges from the very moment of foundation.

The third criterion is the extensive possession of legal privileges. However, it is not always clear whether a settlement received privileges as a *hospes* or a municipal community. „*The municipal law is nothing more than the extended version of hospes privileges, applied to town occupations*”⁸⁷

According to the examination of the so far published volumes of *Anjou-kori oklevéltár*, the most significant towns developed owing to the influence of trade. According, Szatmárnémeti (Satu Mare), Kolozsvár (Cluj-Napoca), Kolozsmonostor (Mănăstur), Nagyvárad (Oradea) and Temesvár (Timişoara) were the most important towns, Aranyosbánya (Baia de Aries) and Nagybánya (Baia Mare) excelled among the founded mining towns.